

УДК 364.652

Кольцов А. В.

група 2151, Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв), excitenew@gmail.com

Кравчук О. Ю.

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний
університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв),
kraffchuk@email.ua

ФЕНОМЕН «ХІКІКОМОРІ» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У цій статті мова піде про японський культурний феномен хікікоморі, розглянуті причини та передумови виникнення цього явища, зв'язок феномена з психічними розладами та способи допомоги таким людям, розглянуті аналоги цього явища в інших країнах.

Ключові слова: хікікоморі, NEET, тайджін кефусе, безробіття серед молоді, самотництво, проблеми в родині.

In this article will be considered such Japanese cultural phenomenon as hikikomori, considered causes and prerequisites of the emergence of this phenomenon, considered the relation of this phenomenon with mental disorders and ways how to help such people, considered analogous phenomenon in the other countries.

Key words: hikikomori, NEET, Taijin kyofusho, youth unemployment, reclusion, family problems.

Кожному іноді хочеться сховатися від світу. Багатьом буває досить провести вихідні, не виходячи з кімнати, наодинці, граючи у відеоігри або гортаючи соцмережі, щоб подолати проблеми у відносинах або провал на іспитах, роботі, і знову повернутися в суспільство. Однак деякі японці проводять місяці, а іноді й роки життя в своїх спальнях, лише іноді вибираючись до найближчого магазину. Зазвичай, це молоді хлопці віком близько 20-30 років, «відсутні мільйони» Японії, також відомі як хікікоморі.

Метою та завданням даної статті є проаналізувати основні причини та передумови японського культурного феномена хікікоморі, його зв'язок з психічним станом молодих людей, розглянути вже існуючі і потенційно можливі способи допомоги таким людям. Так як масштаби цього явища досить великі, іншою важливою метою дослідження є необхідність простежити схожі феномени і причини їх появи в інших країнах.

Хікікоморі (букв. «знаходження в самоті») або, в просторіччі хіккі, – японський термін, що позначає людей, які відмовляються від соціального життя і, найчастіше, що прагнуть до крайнього ступеня соціальної ізоляції і самоти внаслідок різних особистих і соціальних факторів. Такі люди часто не мають роботи і живуть на утриманні родичів [1].

Термін «хікікоморі» придумав психолог Тамакі Саїто. Він зіткнувся з цим феноменом, коли працював психотерапевтом в місті Фунабасі. Стурбовані батьки, які спочатку брали це за звичайну підліткову ліню, приїжджали до Саїто і питали його, що робити з їх апатичними і асоціальними дітьми, які зачинялися в своїх кімнатах. Найчастіше мова йшла саме про хлопчиків. У 1998 р., після декількох років спостережень за такими пацієнтами, психолог написав про них книгу під назвою «Хікікоморі: вічні підлітки» (Hikikomori: Adolescence without End) [6]. Тамакі Сайто стверджує, що перші випадки подібної ізоляції молодих людей були зафіксовані вже в кінці 1970-х рр. Таким чином, явище зародилося ще до повсюдного поширення всесвітньої павутини [7]. Звичайно, з поширенням Інтернету життя японців, які прирекли себе на ізоляцію, сильно змінилася, і вони стали заповнювати можливий недолік вербального спілкування, який вони не можуть задовольнити через свій спосіб життя, спілкуванням в Інтернеті.

Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення Японії визначило хікікоморі як людину, яка не бере участь в житті суспільства (зокрема, не вчиться і не працює) і не бажає цього. Також хікікоморі – це людина, у якої немає близьких відносин поза сім'єю. У самоті немає нічого незвичайного, проте, якщо людина живе так більше півроку, її вже можна назвати хікікоморі [1].

За даними звіту уряду Японії від 2010 р., в країні нараховувалося 700 000 індивідуумів, які ведуть спосіб життя хікікоморі, чий середній вік становив 31 рік. Хоча існують й інші оцінки чисельності населення хікікоморі. Опитування показують, що основна частина хікікоморі чоловіки (від 50 до 80 відсотків відповідно до різних джерел). Серед чоловіків можна виділити вікових самотників (ім 40 або більше років), їх прийнято називати першим поколінням. До поточного моменту вони мають стаж ізоляції більше 20 років, і мають певні труднощі з інтеграцією в суспільство, коли їхні батьки почнуть вмирати, а самим хікікоморі буде по 60 років і вони будуть мати стаж ізоляції понад 40 років. Проблема отримала назву «Виклик 2030 року». Також варто відзначити, що в Японії набагато терпиміше ставляться до дівчат, які живуть вдома з батьками і не працюють. Тому, хоча деякі з них і ведуть спосіб життя хікікоморі, це не сприймається як щось незвичайне. До того ж, уряд Японії передбачає, що ще 1,55 млн людей перебувають на межі перетворення в хікікоморі [1; 6]. Також очевидна проблема, пов'язана з проведенням опитувань серед людей, які не хочуть ні з ким розмовляти. Сім'ї хікікоморі вельми неохоче йдуть на контакт, боячись накликати ганьбу на всю сім'ю.

Дуже схожим, особливо на перший погляд, з терміном хікікоморі є термін «паразит-одинак». Паразит-одинак японський вираз, яке використовується відносно неодружених молодих людей старше 20-30, які живуть з батьками і насолоджуються безтурботним і комфортним життям за їх рахунок. За даними 2002 р., в Японії налічувалося близько 10 млн таких людей. Як відзначають

японські соціологи, вони не замислюючись кидають роботу при виникненні найменших труднощів або проблем (наприклад, коли робота заважає їм проводити час у своє задоволення), в той час як для хікікоморі причиною відсутності роботи є високий рівень стресу при взаємодії з навколишнім світом. Паразити-одинаки витрачають гроші на свої хобі, розваги, предмети розкоші, коли все, що потрібно сучасному хікікоморі – Інтернет і їжа. Паразити-одинаки не відмовляються від соціальних зв'язків, а хікікоморі, як правило, не мають таких зовсім [4].

Вкрай неоднозначно стоїть питання про зв'язок способу життя хікікоморі і психічних розладів. Тамакі Саїто в своїй книзі відносить феномен хікікоморі, скоріше, до проблем розвитку вказуючи на те, що багато психічних розладів формуються в підлітковому віці, відзначаючи, що проблема хікікоморі у нездатності дорослішати. При цьому, правда, він не говорить, що справа саме в психіці. Саїто, однак, в рівній мірі вважає, що ізоляція хікікоморі може бути як наслідком тривалої депресії, а іноді і якогось іншого психічного розладу, так і навпаки – депресія або психічний розлад можуть наслідком ізоляції [6]. Окремої уваги, мабуть, заслуговують особливо складні, але рідкісні випадки, коли хікікоморі виходять з кімнати тільки в душ або в туалет. Їдять вони вночі, спустошуючи вміст холодильника, коли члени їх сім'ї сплять. Живучи в одному будинку, вони абсолютно не спілкуються з родичами, відчуваючи сильне почуття страху від спілкування з ними. Вони намагаються максимально приховати свою присутність, щоб про їх існування і діях не здогадувалися сусіди або родичі [8].

Варто відзначити, що синдром хікікоморі досить тісно пов'язаний з соціофобією або її культуральним японським варіантом – тайдзін кефусе. Люди, що страждають тайдзін кефусе бояться, що вони образять або збентежать інших, в той час як люди, що страждають соціофобією, бояться, що вони зганьбили самі. У тайдзін кефусе є дві культурно-обумовлені форми: «образливий тип», при якому людина боїться образити своїм виглядом, запахом або дією іншого, і «сензитивний тип», при якому спостерігається сильна соціальна чутливість і тривога з приводу міжособистісних відносин. Найчастіше захворювання зустрічається у молодих. Типовий вік виникнення тайдзін кефусе в Японії в підлітковому віці і в ранньому дорослому віці. Діагноз тайдзін кефусе є третім за поширеністю в психіатричних клініках Японії і становить 7-46% від загального числа. Клінічні дані з Японії показують, що більше чоловіків, ніж жінок, мають цей розлад. Схожий синдром зустрічається в Кореї і в інших культурах, в яких цінується скромність і прийнято привертати особливу увагу до контролю за соціальною поведінкою у ієрархічних міжособових відносинах [3].

Розглянемо причини виникнення феномена хікікоморі.

До першочергової причини виникнення феномена хікікоморі можна віднести економічну ситуацію в Японії в другій половині ХХ ст. Період з середини 1950-х до кінця 1980-х рр. відзначений інших японським феноменом – японським економічним дивом. За цей період Японія не тільки повністю відновилася після поразки у війні, але і вийшла на друге місце за економічною потужністю [10]. Однак, в 1989–1991-х рр. багаторазово зросли ціни на ринку нерухомості та фондовий ринок викликавши досить різкий (особливо після

приблизно 30-літнього підйому) спад, а потім і повну зупинку економічного розвитку країни (спочатку до періоду спаду відносили лише проміжок з 1990 по 2000 рр., але останнім часом сюди ж включають і період з 2000 по 2010 рр.) [11; 12]. У цей період значно збільшився рівень безробіття. Якщо згадати, що більшості дорослих хікікоморі близько 40 років, то можна зробити висновок, що саме безробіття в цей період і викликало масовість цього явища.

Другою важливою причиною появи хікікоморі є вимогливість японської культури і суспільства. Суспільство дуже багато чого вимагає від людини: після завершення навчання необхідно відразу ж вийти на роботу, потім завести сім'ю і далі. Якщо японець десь оступиться, йому не буде прощення, на відміну від більшості західних культур, де у людини є право на невеликий перепочинок, на можливість спробувати різні робочі місця і професії. Визначальну роль у становленні і кар'єрі відіграє якість освіти і навчальний заклад претендента, а також його успіхи в навчанні. Студенти, які не завершили навчання в найбільш рейтингових коледжах, вкрай рідко мають шанс отримати роботу у великій компанії [6].

Масла у вогонь також підливає практика довічного найму до великих компаній. Відбір кадрів для роботи також проводиться серед випускників. Працівники не звільняються практично ні за яких умов, виключаючи серйозні етичні скандали. Якщо раніше подібний підхід був чимось на зразок символу стабільності, то зараз же значна частина молодих людей бачить в цьому обмеження своєї свободи [13]. Проблема полягає в тому, що стався культурний зрушення: для молодих людей в Японії стали важливі цінності свободи, і традиційне японське життя вони бачать вкрай непривабливим, неможливим для себе.

Часто зустрічається ситуація, коли молоді люди протягом довгого періоду часу марно намагаються знайти роботу після закінчення терміну роботи або втрати попередньої. Провалившись кілька разів на співбесідах, віно розчаровується і вирішує «трохи відпочити». Це відбувається особливо часто, якщо вони живуть з батьками і батьки їх годують. Під час дозвільної бездіяльності в трудовій книжці утворюється порожня графа за півроку, рік, у результаті чого знайти роботу стає ще складніше [8].

Третьою причиною появи хікікоморі можна назвати старше покоління японців. Здебільшого хікікоморі походять із сімей з середнім або високим достатком, які можуть утримувати їх протягом довгого періоду часу. На додаток до цього підключається ще один національний феномен – феномен амае [5]. Психологія «Амае» має на увазі поблажливе ставлення об'єкта амае до того, хто потребує його підтримки. При цьому більш слабка сторона розраховує на те, що всі її прорахунки будуть прощені. У нашому випадку йдеться йде про людину, поведінка якого можна порівняти з поведінкою дитини, що шукає постійної опори і підтримки у батьків, і в той же час належного на їх поблажливості і доброзичливості. Саме тому більшість батьків буде справно приносити їжу під двері своєї дитини, замість того, щоб здійснити спроби допомогти йому вийти з цього стану.

Проаналізувавши інформацію про хікікоморі і причини появи цього феномена, з'являється наступне питання: як допомогти хікікоморі? У даний момент однозначну відповідь дати не можна. Тамакі Саїто як психолог

використовує ті ж методики, що і для людей, які страждають депресією або тривогою. Якщо говорити про батьків, то раніше вони діяли більш примітивно: наприклад, наймали людей, які буквально вибивали двері в спальні їх дітей і витягали їх звідти. Чи варто говорити, що таке рішення проблеми було, м'яко кажучи, не дуже ефективним [6]?

В якості гарного прикладу соціальної допомоги хікікоморі можна привести приклад міста Фудзісато. У цьому місті був відкритий пункт соціальної підтримки, метою якого було допомогти знайти хікікоморі роботу. Вони не розбиралися в причинах ізоляції таких людей від суспільства, вважаючи, що таким чином вони могли принести розлад в сім'ю, вони просто допомагали людям знайти роботу. Люди з пункту соціальної підтримки ходили з хікікоморі на співбесіди і допомагали їм порадами. Керівник цього пункту зазначає [9], що ті поради, які вони давали хікікоморі мало чим відрізняються від того, що могли б сказати їм батьки, вся справа в тому, що багато дітей не схильні слухати поради своїх батьків, більше прислухаючись до думки людей зі сторони.

Як відомо, рятування потопаючих – справа рук самих потопаючих. Спільними зусиллями хікікоморі разом з психологами та психотерапевтами організовують зібрання і навіть випускають «Газету хікікоморі» (де є статті англійською мовою) [8].

Якщо феномен хікікоморі так поширений в Японії, то чи є які-небудь його аналоги в інших країнах? Відповідь очевидна – є. Умови для появи хікікоморі існують у будь-якій розвиненій країні, особливо за часів високого безробіття серед молоді. Західним аналогом хікікоморі є Покоління NEET або покоління ні-ні (Not in Education, Employment or Training) Покоління NEET – покоління молодих людей, які в силу різних факторів економічного, соціального або політичного характеру не працюють і не вчаться. Акронім NEET був вперше використаний в Великобританії в кінці XX ст., але потім він став активно вживатися і в інших країнах. Серед причин появи покоління NEET можна виділити дві основні і досить суперечливих причин:

1) Переважна частина походить з малозабезпечених сімей і має низький рівень освіти або її повну відсутність, що обумовлює відсутність можливості конкурувати з більш кваліфікованими кадрами.

2) Високий рівень життя укупі з великими соціальним забезпеченням призводить до ситуації, коли молодь втрачає будь-яку мотивацію до праці.

Як ми бачимо, акцент на проблемах соціалізації особистості не робиться.

Згідно зі статистичними даними, кількість NEET в таких країнах як Австралія, Латинська Америка, Канада, США варіюється від 10 до 15 відсотків від усього населення. Дуже сильно виросла кількість NEET в період Світової економічної кризи [2].

Логічним є і питання про хікікоморі і NEET в Україні. Відразу ж варто зауважити, що практично повна відсутність середнього класу робить факт появи і існування хікікоморі досить рідкісним явищем, так як досить часто один з дорослих членів сім'ї теж може бути безробітним. Ні про яке самотництво не може бути й мови. Якщо японське суспільство тисне на молодих людей своїми завищеними вимогами, але хоча б дає гарантію, що якщо людина досягне успіху, то віно отримає стабільність, то в нашому випадку, якщо людина не

почне працювати, то вона дуже швидко опиниться на самому дні. Щодо NEET, в нашому випадку з причин можна виключити високий рівень життя і соціальну допомогу. З безробіттям ситуація в нашій країні не краща, а може й навіть гірша, адже досить часто можна почути про те, що люди, які закінчили навчання з відзнакою, шукають роботу протягом довгого періоду часу.

Висновки. Підводячи підсумок, можна сказати, що після детального аналізу феномена хікікоморі і таких його причин, як специфіка японського суспільства і культури, економічної специфіки Японії, впливу феномена амае, безробіття серед молоді, ми можемо прийти до висновку, що подібне явище в своєму первозданному вигляді можливо в Японії або інших культурах, де особлива увага приділяється контролю за поведінкою в ієрархічних міжособистісних відносинах. Що стосується NEET, то це ще одне непросте явище, яке характерне для західних країн, результуючими причинами якого є як низька якість освіти людей цих країн, і як наслідок величезні труднощі з пошуком роботи, так і високий рівень життя цих країн, які дозволяють жити на соціальну допомогу, тим самим відбиваючи стимул працювати у молодих людей. Для України ситуації більш песимістична з того боку, що робота є необхідною і невід'ємною частиною виживання, і людина може не працювати тільки через те, що вона втратила попередню, і ще не знайшла майбутню роботу.

Список використаних джерел

1. Хикикомори. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Хикикомори> (дата обращения 15.10.2018).
2. Поколение ни-ни. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Поколение_ни-ни (дата обращения 15.10.2018).
3. Тайдзин кёфусё. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тайдзин_кёфусё (дата обращения 15.10.2018).
4. Паразит одиночка. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Паразит-одиночка> (дата обращения 15.10.2018).
5. Теория амаэ. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Теория_амаэ (дата обращения 15.10.2018).
6. Дьяконов А. Миллион исчезнувших японцев: все о феномене хикикомори. *Perito Burrito – проект о путешествиях*. 24 ноября 2017. URL: <https://perito-burrito.com/posts/hikikomori> (дата обращения 15.10.2018).
7. Кто такие японские Хикикомори? *Livejournal*. 2016. URL: <https://masterok.livejournal.com/3120333.html> (дата обращения 15.10.2018).
8. Сэкигути Хироси. Затворники-хикикомори глазами психиатра. *Nippon Communications Foundation*. Статья на японском языке опубликована 22 ноября 2017 г. URL: <https://www.nippon.com/ru/column/g00455/> (дата обращения 15.10.2018).
9. Хироюки Ота. «Хикикомори»: когда 10% трудоспособного населения не выходит з дома. *ИноСМИ.ru*. 18.09.2013. URL: <https://inosmi.ru/world/20130919/213096465.html> (дата обращения 15.10.2018).

10. Японское экономическое чудо. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Японское_экономическое_чудо (дата обращения 15.10.2018).

11. Японский финансовый пузырь. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Японский_финансовый_пузырь (дата обращения 15.10.2018).

12. Потерянное десятилетие (Япония). *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Потерянное_десятилетие_\(Япония\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Потерянное_десятилетие_(Япония)) (дата обращения 15.10.2018).

13. Японская культура управления. *Материал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Японская_культура_управления (дата обращения 15.10.2018).